

ПРОФЕСИЯТА НА АРХИВИСТА – ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ. РАЗМИСЛИ НА ПРАКТИКУВАЩ АРХИВИСТ

Ивелина Караулиева-Димитрова
РДА – Велико Търново

Професията на архивиста е особена и придобива все по-универсално значение. Архивистите по традиция са специални хора. Ето защо не мога да се съглася с мнението, че в бъдеще компютърните специалисти и системните администратори ще заменят архивистите. В мрежовото общество обаче практикуващите архивната професия е необходимо да имат системна университетска подготовка, в резултат на която да са налични познания за: историческото минало и тенденциите в развитието на съвременната българска държава, право и управление; българските и международните институции; основите на документалистиката; архивната теория, методика и практика; съхранението на архивните документи, включително и тяхната консервация и реставрация; информационните технологии, електронните документи и архиви, дигитализацията на културното и историческото наследство и, не на последно място, методическия инструментариум на *помощните исторически дисциплини*.

Освен това за упражняване професията на архивиста са не само необходими, а задължителни качества като гъвкавост, стремеж, при това постоянен, към самообразование и повишаване на квалификацията след университета, както и едно особено умение да се наднича в бъдещето по онзи еkleктичен и съчетаващ привидно несъвместими гледни точки начин, известен като *ефектът Медичи*. Също така наистина е наложително прякото участие на архивистите в процесите по формиране, съхраняване

и ефективно използване на националните публични и архивни ресурси в условията на съвременното високотехнологично гражданско общество.

Следователно на архивиста се налага да познава миналото, да наблюдава настоящето и да съзира очертаващите се тенденции в развитието на информационните ресурси в бъдещето.

В рамките на избраната тема ще направя опит да систематизирам, макар и най-общо, сегашното състояние на архивната теория и практика, но от гледна точка обединената територия на университетското образование, практикуването на професията „архивист“ и перспективите за развитие на архивната професия. Поради факта, че освен практикуващ архивист съм и администратор, ще използвам широко популярната в областта на стратегическото управление техника на *SWOT* анализа, разработена от Алберт Хъмфри. В случая ще посоча силните и слабите страни, възможностите за развитие и трудностите или предизвикателствата пред въпросното обединено поле, за което стана дума по-горе. В него всички участници: университетските преподаватели, студентите по архивистика и документалистика, практикуващите архивисти и използващи архивните документи на практика се срещаме, въздействаме си и в крайна сметка се развиваме заедно.

Целта на предлагания анализ са заключителните размисли и въпроси относно перспективите за развитие на архивната професия. В случая ще се имат предвид три важни фактора:

1. Документите и дейностите, свързани с тях, не само в преархивното поле, но и в архивното поле;
2. Работещите с документите – архивисти в учреденски архиви, в архиви от структурата или извън структурата на държавните архиви;
3. Използващите документите – всички обекти или субекти, които използват архивните документи и съдържащата се в тях информация и могат да бъдат отделно класифицирани според целта на използването. Още повече че интересите и очакванията на гражданите към националните исторически архиви са именно за лесен и бърз достъп.

Силни страни на обединеното поле на архивната теория и практика

– Съществува държавен орган, който да провежда държавната политика в областта на архивното дело (Държавна агенция „Архиви“).

– Разработена е регулираща нормативна база от закони, подзакони и вътрешноадминистративни актове за организация и управление на архивното дело в Република България.

– Има университетско обучение по архивистика и документалистика. В Софийския университет това е отделна специалност с вече 12-годишна история, а в други висши учебни заведения е учебно съдържание към специалността „История“ или към сродни специалности. Обучението и подборът на специалните предмети са съобразени с изискванията за съчетаване на класическата архивистика с новите технологии и съвременните средства за комуникация.

– Въведена е учебна практика на обучаващите се студенти в учреденски и държавни архиви.

– Развива се научноизследователската дейност в областта на архивната теория и практика. Организиран се и се провеждат научни конференции по актуални проблеми на теоретичната архивистика, историята, съвременната организация на архивните институции, професионалното образование по архивистика и променящите се изисквания към професията *архивист* в съвременния все по-глобализиращ се свят.

– Развива се методическата дейност. В рамките на проект, финансиран от ОПАК, са издадени шест свитъка на Методически кодекс (методическо помагало по архивна теория и практика), който включва актуализирани части на стария и добре известен Методически кодекс от далечната 1982 г., както и съвсем нови части, чиято поява е продиктувана от масовото навлизане и развитие на информационните технологии.

– В т. нар. *предархивно поле*, в публичната администрация и в учреденски архиви на държавните и общинските институции, както и на бюджетните организации, работят все повече дипломирани и подготвени архивисти.

– Издава се специализирана архивна периодика.

– Информационната система на държавните архиви е вече факт. Достъпът до нея се осъществява от интернет страницата¹ на Държавна агенция „Архиви“, която се обновява непрекъснато. От същата страница могат да се изтеглят и актуализираните свитъци на Методическия кодекс².

Слаби страни на обединеното поле на архивната теория и практика

– Архивната професия е все още слабо популярна.

– В станалите традиционни Университетски четения по архивистика се споделя мнение за подценяване на профилираното стартово образование при кандидатстване за работа в архивите, но това се дължи по-скоро на факта, че в действащата нормативна база, свързана с организирането и провеждането на конкурси за назначаване на свободни работни места в Държавна агенция „Архиви“, не съществува категорично изискване кандидатите да имат диплома по архивистика и документалистика или допълнително получена професионална квалификация. По същата причина с особени предимства не се ползват и получилите сертификати от организирани в архивите стажове.

– Българската архивна колегия като цяло няма и собствена професионална организация, която да я представлява в структурите на Международния съвет на архивите, в който членува само Държавна агенция „Архиви“.

– Недостатъчното технологично развитие, финансовото и техническото обезпечаване на архивите продължават да бъдат факт.

– Освен това информационните технологии предоставят редица предимства, отварят нови пътища и възможности, но се появяват и много проблеми за решаване – напр. съхранението на електронните документи, защитата на авторските права, личните данни, интелектуалната собственост, степента на свободен достъп до документи в интернет.

Възможности, произтичащи от вътрешни фактори

– Възможност за разработка, финансиране и изпълнение на съвместни проекти в рамките на архивната колегия или извън нея.

– Целенасочено формиране на култура за опазване на електронните документи.

– По-пълноценно могат да се използват възможностите на мултимедийните учебни пособия, включително за повишаване квалификацията на новоназначени служители, работещи с архивни документи.

– Възможно е засилване на връзката между университетите и архивите чрез съвместни срещи в архивната колегия по актуални проблеми на архивната теория и практика, които да са в свободен формат. В момента има сключени договори за сътрудничество и съвместна дейност между Държавна агенция „Архиви“ и висши училища, но те не коментират точно такава посока на сътрудничество.

– Съществуват и неизползвани възможности за сътрудничество и съвместна дейност с музеи, библиотеки, други организации, а също и публично-частно партньорство.

– Друга възможност е валоризация (фр. valorisation в см. установяване цена по нов курс; преоценявам) на архивните документи.

Възможности, произтичащи от външни фактори

– Наличие на международни стандарти за архивно описание и регламенти на Европейския съюз.

– Наличие на многоезичен речник на архивната терминология, който може да се открие на сайта³ на Международния институт за архивна наука в Триест – Марибор, достъпен на 25 езика.

– През XXI в. настъпиха значителни технологични промени, отразяващи се върху формирането, опазването и използването на документите. Именно развитието на информационното общество прави т. нар. преминаване от „владееене към достъп“ по лесно. Технологичният трансфер променя обхвата на институциите на паметта и връзките между тях и обществото. Модерният термин на „облачните технологии“ набира все по-широка популярност, но все още не е дефиниран достатъчно прецизно. Предархивното поле се променя и поставя нови изисквания постоянно. Интернет позволява „сверяване на часовника“ чрез наблюдение върху това, което правят другите страни в областта на архивната теория и практика. Развитите технологии дават истинска възможност за творчество, креативни и нестандартни решения и сътрудничество, което Италия и Испания, например, вече използват в проекти като „Исторически атлас на Милано“ и реализираното приложение за Гугъл мап на Испания. През 2007 г. започва изпълнението на съвместен проект между Държавния архив в Милано, Политехническият институт в Милано и Агенцията по териториално устройство на регион Ломбардия (идентична с българската служба по кадастър), който съвместява и използва даденостите и възможностите на трите изброени институции с цел опазване и възстановяване на националното богатство. С техническите възможности на Политехническият институт са дигитализирани всички налични в архива и кадастъра карти (оригинали и микрофилми), от различни периоди, а също и репродукции на карти. Чрез специален софтуер

картите се наслагват една върху друга, като по този начин се проследяват промените в територията на град Милано назад и напред във времето, за различни исторически периоди, включително за съвременността. Потребителят има възможност да проследи развитието на което и да е произволно избрано място в Милано от съвременността до най-ранните периоди, за които има съхранени исторически карти. Проектът позволява да бъдат възстановени изгубени, повредени, с лошо качество или фрагментирани исторически карти. Разработеното в сътрудничество с архивите приложение за Гугъл мап в Испания позволява при търсене на определен обект, улица или местност в Испания автоматична препратка към съотносими исторически документи, съхранявани в архивите.

– Границите са отворени и съществуват възможности за обучение, допълнителна квалификация и обмяна на опит в страни от Европейския съюз. Такъв пример е ежегодното Есенно архивно училище на Международния институт по архивна наука в Триест – Марибор.

– Международното сътрудничество със сродни организации предоставя широко поле за изява: българските държавни архиви са представени в Международния съвет на архивите, Европейския борд на националните архивисти, Групата на европейските архивисти към Европейската комисия и в други международни организации.

– Българските архиви, библиотеки и музеи участват и в международни проекти: Европеана; АПЕХ и DLM (проекти за дигитализация на европейското културно наследство), АПЕ-нет, Европейски кодекс за управление на архивните институции (като този кодекс се подготвя въз основа на чл. 38 от предложението на ЕК за Регулация, засягащо защитата на личните данни, и българските архиви участват в работата по структурата на кодекса, който се предвижда през 2014 г. да бъде завършен).

– Професията *архивист* е в Регистъра на регулираните професии и упражняването ѝ е лицензирано на общностно ниво. Утвърден е общоприет образователен ценз за професията.

– И съвсем не на последно място – съществуват възможности за получаване на допълнително финансиране по европейски програми и фондове.

* * *

В заключение ще си позволя малко „еретични“ мисли и въпроси, а те са породени от факта, че докато подготвах настоящата разработка, ясно си давах сметка, че сме прекарвали доста време, за да сегментира-

ме нашето архивно поле, опитвайки се да очертаем, регламентираме и подредим отделните му съставни части и в това сме се справили много добре. Но сега е едно по-различно време, което изисква по-голяма бързина и друг подход. Вече е наложително да обърнем повече внимание на това, как отделните сегменти взаимодействат не само по между си, а как въздействат на системата като цяло, надхвърляйки и националните граници, и границите на отделните дисциплини, и границите на умовете ни.

Поколението ни е израснало с т. нар. *хартиена култура*, знаем какво означава тя и как се оперира с нея, а трябва да възпитаваме у децата си отношение към информацията, но вече в далеч по-различни условия? Знаем ли как да го направим и кое е правилно? Тук е удачно да спомена за реализиран проект в архива в Антверпен (Кралство Холандия). През 2006 г. градската управа в сътрудничество с Градския архив започва работа по проект *офис без хартия*, насочен към използване на дигитални документи в градските архивни служби. Целите на проекта са: гарантиране на административната прозрачност; преустановяване дублирането на работата и елиминиране на хартиените документи. Резултатите от него показват ръст на административната ефективност, но всички участници и анкетирани потребители са изразили значителни резерви по отношение унищожаването на хартиените документи. В Кралство Белгия, а и не само там, все още юридическа стойност имат само хартиените документи въпреки наличието на техни електронни варианти. Причината е, че техниката, която оперира с електронните документи, а също и носителите, все още не могат да гарантират тяхното постоянно запазване.

Известно е, че умът ни работи като използва първо най-лесната пътека – предишната асоциация, това, което вече знаем, етикетът, който вече сме поставили. Но какво би се случило, ако за кратко време свалим асоциативните си бариери? Как да намерим пресечни точки с науки, научни дисциплини, сфери, дейности, организации, с които привидно архивите нямат пресечни точки или с които нямаме пряко взаимодействие? Как се справят с архивите си големите частни компании? И не точно в България? Би било интересно и различно да се знаят техните потребности и техният начин за справяне с предизвикателствата.

Как функционират и се развиват другите национални архиви, които не са били под влияние на предишния *съветски архивен модел*, характерен за тоталитарната държава и принципи на управление, както архивите в България през периода 1951–1989 г.?

През 2012 г., в рамките на изпълнение на Проекта *Изготвяне на функционален анализ за подобряване на ефективността и ефикасността*, финансиран от ОПАК, Държавна агенция „Архиви” направи проучване в страни членки от Европейския съюз относно практики за функционално и организационно структуриране в областта на управление на архивите. Отзоваха се 13 страни членки на Европейския съюз, сред които Кипър, Чехия, Естония, Унгария, Литва, Малта, Шотландия, Румъния, Словакия, Германия, Португалия, Гърция и Австрия. Това позволи изготвянето на сравнителен анализ на идентифицираните добри практики, свързани с функциите на архивната администрация, организационната структура, модела на управление, юрисдикцията, стратегическите приоритети, комплектуването на архивни документи, контрола върху фондообразователите, планирането и отчитането на дейността, аутсорсваните процеси, финансирането и не на последно място – автоматизираните информационни системи, дигитализацията, е-документи, използваните международни информационни стандарти за описание.

Съвременното мрежово общество дава възможност за неограничена комуникация. Защо архивната колегия няма база данни за идеи и гледни точки? База данни, която да се попълва от учени, професионални архивисти и студенти. Мисля, че количеството на идеите не бива да ни плаши, тъй като то естествено ще доведе и до качество на идеите. После ще преценяваме кое е приложимо. Всяка идея ще има посока и ние сме способни да проследим с въображение дали посоката е правилна. Въпросът е, че ще имаме избор. Произволните комбинации от идеи могат да бъдат полезни или да вдигнат мъглата от привидно невидимите пътища.

Ние обучаваме и практикуваме в определени рамки. Те означават, че изучаваме решенията, стратегиите, формулираните мисии на международните архивни организации и ги следваме. Този подход е правилен, но какво би станало ако си позволим да оцветяваме извън контурите на съответната рисунка? Така или иначе архивите са епицентър на различни исторически епохи, цивилизации, култури, професии, дисциплини и т. н. Защо не се възползваме от това? Защо не валоризираме отношението си към архивите, към архивната професия и към документите, които съхраняваме? Имам предвид и нашето собствено отношение. Важно е всичко онова, което може да направи професията ни интересна, атрактивна, вълнуваща. Защо се лишаваме от въображение в момента, в който прекрачим прага на архива?

Все още ние използваме интердисциплинарния подход сравнително спестено, респ. ограничено. Не само в архивната наука се наблюдава нарастващо специализиране на познанията. Дисциплините стават все по-раздробени, разбиваме света, в който се реализираме професионално и социално, на все по-малки и по-специализирани части. Дали това раздробяване не може да се обръща от време навреме и в обратната посока, за да събаря въображаемите граници между науките? Предизвикателството на съвременната епоха е точно търсенето на общото в различното. Какво можем да „откраднем“, да научим или какво можем да направим заедно с екологията, архитектурата, математиката, изобразителното изкуство, медицината, философията, бизнеса, а защо не и с психологията и филантропията? Как да привлечем „инвеститори“ за архивите? Освен европейски проекти, в много страни се използват и възможностите на публично-частното партньорство. Необходимо е да потърсим възможните пресечни точки, защото точно те са мястото, на което се генерират работещите идеи. Или поне най-доброто място. Безспорно ще се изправим пред предизвикателства. Но кой казва, че те са Великата китайска стена?! Ами ако отвъд тях стоят едни модернизирани, творчески работещи, търсени, атрактивни и повече уважавани и разпознаваеми архиви. Ами ако отвъд тях стои перспективата – не ние, а другите да се учат от нас и съответно да аргументираме и получаваме подобаващо финансиране. Защото нациите в отделните държави, на общностно равнище или в глобален аспект винаги ще оперират, ще искат, търсят, съхраняват, създават информация, която ще е необходима и трябва умно да се управлява. Даже се изкушавам да подчертая: *гениално да се управлява*. Възникващите в такава групов динамична динамика конфликти също може да се избегнат при едно умно управление. Защо стоим зад това, което се случва, наблюдаваме го, чакаме го да очертае някаква тенденция и след това строим стратегии, които да му отговарят като калъп? Можем да погледнем на архивите по различен начин, от различна гледна точка, а защо не и от няколко едновременно.

Образованието има склонност да се фокусира върху установеното за валидно в дадената област. В случая – архивната наука. Доброто образование задължително ще научи студентите на основните методи, на това което учените са споделили и изследвали чрез опита. Но всичко това те ще използват, за да изградят собствено познание, а здравото „привързване“ с научения начин за вършене на нещата не винаги е най-работещо.

Важно е студентите да научат колкото се може повече неща за архивите, но заедно с това трябва да се стимулира и тяхното въображение и самоусъвършенстване, а и смелостта им да рискуват да погледнат и от друг ъгъл. Необходимо е да се търси баланс между задълбоченост и размах на познанието, защото новите пътища обикновено съзира подготвеният, но също и отвореният към новото ум.

Бележки

¹ <<http://www.archives.government.bg/>>.

² <http://www.archives.government.bg/519Методически_кодекс,_2013&search=Методически+кодекс>.

³ <<http://www.iias-trieste-maribor.eu/index.php?id=61&L=1>>.